

Josip Kekez

TIN UJEVIĆ I ZAVIČAJNA DUHOVNOST

a.

Zbog praktičnih, metodoloških razloga, a i zaradi lakše primjenljivosti eventualnih rezultata do kojih bismo ovom radnjom mogli doći (književnopovijesnih, poetičkih ili estetskih) obje ćemo naslovom označene kategorije svesti na najužu, ali zato na najizravniju pojmovnost i »najopipljiviju« opstojnost; što znači da ćemo pod zavičajem podrazumijevati pretežito Dalmatinsku zagoru, a od zavičajne ukupnosti ljudskoga čina koju je Ujević percipirao, ili možda odbijao, ili se na bilo koji način postavljao u suodnos prema njoj, uvažavat ćemo uglavnom govoreni jezik i usmeno književno stvaralaštvo zajedno s njegovim izrazom. Kada to bude nužno, kao komplementarni podatak zavičajne ukupne duhovnosti, istaknut ćemo kontekst izvedbe toga stvaralaštva. Bude li razloga, a zacijelo će biti, koji bi proizlazio iz Ujevićeva pjesništva, obje ćemo kategorije proširiti do granica što će ih uspostaviti stvarni

podaci pjesnikova djela: od jezika i književnoga stvaralaštva u tomu jeziku, dakle, do etnamentaliteta koji se može očitati iz djela, dok bismo u tomu slučaju pod zavičajem podrazumijevali ne samo Ujevićevu rodnu Zagoru ili, ponešto šire, Zagoru s morem i primorjem, nego i cijelo nacionalno područje.

b.

Bit će da je pristup Ujeviću s etnokulturološkoga aspekta metodološka novina. Istina, objelodanio je Danilo Čović dva članka: prvi u osječkoj »Reviji« 1965. pod naslovom *Leksičko prisustvo Tinova rodno kraja u njegovoj poeziji*,¹ a drugi *Ujević prema zavičaju* u »Kolu« 1966.² Kako se vidi prema naslovima, riječ je o jezičnom i motivskom sloju, pri čemu se s obzirom na prvo zadržao uglavnom na leksemima koji uvjetuju da pjesnički jezik na morfološko-fonetskoj razini odstupa od jezično-književne norme, dok je poetiku usmene književnosti tek predvidio. Jedan drugi tekst, Sagi-Bunićev, referat je s ovogodišnjeg simpozija (Ljubljana, 1980, rujan, od 22. do 26.) kojemu je tematika bila *Duhovni život na našem tlu*. Već i simpozijaska tematika dostatno govori o prirodi Bunićeva članka; u njemu referent s hrvatskoga područja razložno izvodi zaključke i na osnovi pjesništva, pa Ujevićeva poezija također služi kao pojavna ilustrativnost.³ Valjalo je navesti taj članak zato što potvrđuje mogućnost pouzdanoga definiranja etnamentaliteta preko nacionalnoga pjesništva.

Osim fonetskih i morfoloških jezičnih specifičnosti, Čović još izdvaja arhaizme i tuđice (turcizme i talijanizme) tipične za pjesnikovo zavičajno područje; tako se Ujevićev leksičko-zavičajni raspon kreće npr. od supstitucije imenice *znoj* arhaičnim *potom*, a koji je — mogu potvrditi — sve do nedavno bio u Zagori češći od sinonimnoga *znoj*, preko ambijentalnoga oblika *Isukrst*, zatim *fajde*, *čeri*, *tice*, *čeljadeta*, pa leksema koji popunjavaju hijat suglasnikom *v* (*kruv*, *gluv*), *četiri* umjesto *četiri*, *lunjati* mjesto *lutati*, *bukara*, *žmul*, do imena bilja i raslinja poznatog u njegovu rodnomu kraju (*smokva*, *oleandar*, *bosiljak*, *murva*, *maslina*, *višnja*, *koromač*, *dub*). Iako neke primjere što ih navodi Čović ne možemo smatrati tipičnima za Dalmatinsku zagoru, ili barem ne tako da bi izravno iz zavičajne svakodnevice prispijevali do Tinova djela (posredstvom pisane riječi percipirani su npr. *smilje*, *kovilje*, *krin*, *kesten*), Čoviću su i oni bili dovoljni za točan zaključak, da se Ujević služio svakodnevnim govorom rodnoga kraja te da je zbog toga njegov izraz bogatiji i stilotvorniji od jezika pisaca koji su književni jezik učili iz školskih priručnika i literature. Taj zaključak po-

¹ »Revija«, Osijek, 1965, br. 6, str. 21—27.

² »Kolo«, NS, IV, 1966, br. 1, str. 71—85.

³ »Kana«, 1980, br. 10, str. 8—17.

staje uvjerljivijim nadopunimo li Čovićevu grupu primjera onim leksičkim jedinicama koje su stilski još ekspresivnije: *zabasati* u značenju *izgubiti se*, *šamatorje*, *mašklin*, *kadulja*, *kumiti*, zavičajno-asocijativno molitveno i konfesionalno pojmovlje, *ljut* (u značenju *golet*, *krš*, *neprohodnost*, *divljina*), *drača*, *isporaviti*, *plandovati*, *loga*, *izažimati*, *kampanil*, *lovorovo lišće*, *vascijeli*, *jamatva*, *paljetkovanje*, *múka*, *katanac*, *pređa* itd., kao i mnogima drugima koje ćemo još pridodati. Svi-ma im je funkcija stilsko-prozodijska i primjena im — valja naglasiti — nije uvjetovana isključivo ambijentalnom motivikom, a inače čine cjelinu s djelima ostalih pisaca toga kruga: Šimunovića, Kaleba, Božića, Raosa, Laušića, Ivaniševića, Kaštelana, Pupačića.

Radi stilogenih značenja Ujević se nije libio graditi svoju poeziju na zavičajnim jezičnim specifičnostima, i treba ih smatrati dijelom prvo njegove pa onda opće, još jednom ponovljene tendencije prodora svakodnevna govora u hrvatsko pjesništvo,⁴ i valja im, logično, odmah pridružiti usmene jezične minijature: prvenstveno zavičajnu narodnu metaforiku, frazeologizme i gnomski izraz procesa mišljenja, kojemu je Ujević kao iskustveni pjesnik bio ponajviše sklon, pa su stanovite formulacije nastale istovjetno procesu usmenoga paremiološkog oblikovanja. Takvih je cjelina u Ujevićevu djelu više negoli je stvarnih poslo-vica, iako se nađe pokoja i od njih. Ambijentalno-narodski proces mišljenja iznudio je npr. i naslov jedne njegove zbirke: *Žedan kamen na studencu*, prvotno *Žedan kamen na bunaru* (biti na vodi, a biti žedan; na istomu je paradoksu građen i frazeologizam *prevesti žedna preko vode*) gdje je uostalom forma i semantika nastale zbirke proizišla iz stvarno egzistentnih zavičajnih podataka, i kako to s usmenim gnomskim stvaralaštvom biva, pojedinačni činjenični podaci apstrahirani su razinom općevažeće formulacije. Jezično-minijaturno paremiološko gra-divo ravnomjerno je distribuirano diljem pjesničkog opusa, ali ćemo to ilustrirati tek pokojim frazeološkim, metaforičkim i poslovično tvo-renim primjerom:⁵ »*preklinju i kume*« (I, 13); »*Svaka nam je šaka trostruko raspeta*« (I, 25); »*zgaziti nečije srce*« (I, 28); »*sići s uma*« (I, 56, 126, 127); »*ostati bez glasa*« (I, 58); »*crna pomrčina*« (I, 89); »*dokle me misliš vući?*« (I, 109); »*Hora je došla*« (I, 109); »*nije više onaj stari*« (I, 116); »*svaka riječ je kao puška*« (I, 118); »*baciti pogled*« (I, 123); »*pogrb-*

⁴ Svakodnevni govor na relaciji standard-supstandard u hrvatskom pjesništvu 1928—1950. razmatra Ante Stamać u raspravi *Prodor svakodnevnog govora u hrvatsko pjesništvo*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 1973, knj. 1; uvršteno i u knjigu *Slikovno i pojmovno pjesništvo*, Zagreb, 1977, str. 71—96.

⁵ Potvrde navodim prema *Sabranim djelima* Tina Ujevića, knj. I, Zagreb, 1963 — knj. XVII, Zagreb, 1967, stavljajući u zagrade svezak i stranicu a izostavljajući oznaku zbirke ili naslov pjesme. Primjer se ne prenosi uvijek doslovno, nego se stavlja u svoj osnovni oblik, budući da je Ujević u pravilu transformirao usmeni izvornik. Kad je doslovno prenešen, obilježen je navodnim znakovima. Treći tip primjera jest onaj koji je Ujević sam formulirao, a oblikom, izrazom i sadržajem nalikuje gnomskom; on je nužno doslovno prenešen i nužno je obilježen navodnim znakovima.

ljene šije« (I, 123); *jadati se Bogu* (I, 125); *»mlad i zelen«* (I, 125); *čudan kum* (I, 127); *ko iz topa* (I, 127); *»ni da pisne«* (I, 129); *udarila mu krv u moždane* (I, 130); *iče i piće* (I, 131); *čami u kuli* (I, 142); *kora kruha* (I, 144); *vjetar dere* (I, 146); *nema joj ravne* (I, 162); *svi-snuti od zlobe* (I, 162); *kleti crnu kob* (I, 163); *rđa* (metaforički, I, 163); *»lije ko iz kabla«* (I, 164); *trudne kosti* (I, 166); *bogovski biti* (II, 18); *brdo nečega* (II, 36); *»za miloga Boga«* (II, 36); *lud u zdrav mozak* (II, 41); *bjesniti kao vjetar, oluja, buka* (II, 50); *»ni pò jada«* (II, 61); *»ima krvavo da plati«* (II, 61); *»svaki je kamen da se kuća gradi«* (II, 61); *»Toči kao iz kabla«* (II, 77); *što se babi tilo, to se babi snilo* (II, 108); *»tma i tušta«* (II, 164); *ne živi čovjek samo o kruhu* (II, 251); *»Nisu sva neba jednako vedra«* (II, 261); *gloden crnom sumnjom* (III, 61); *»Meni zemlja kosti lomi«* (III, 308); *»Luk i voda«* (IV, 58); *isprebijati nekomeu kosti* (XV, 25); *»go, ko od majke rođen«* (XV, 54); *naglititi kao munja* (XV, 236). Reduciranost usmenih jezičnih fiksacija na najmanju mjeru željeli bismo kompenzirati izvlačenjem takvih primjera iz *Svakidašnje jadikovke* (I, 35—37); vratit ćemo im njihov izvorni oblik, postaviti ćemo ih, dakle, onako kakvi su bili do transformacije u poetiku pisanoga: *ići od nemila do nedraga; biti sam, biti bez igdje ikoga; gaziti po trnju i kamenju; ranjeno srce; umorne kosti; duša mi je žalosna; biti sam i zapušten; nemati sestre ni brata; nemati ni oca ni matere; nemati nigdje nikoga; biti sam samcat; komu da se potužim; žeže, peče, boli nečija riječ*. Sve su to sintagme koje su postale usmeni modeli metodom apstrahiranja gorkih životnih iskustava. Dodati ćemo da je povezanost ambijentalno-izražajnoga s individualnim ostvarena i stihom *Pa nek sam krijes u brdima* običajnoga zavičajnog paljenja vatre, »svitnjaka«, po okolnim visovima uoči kršćanskih svetkovina.

Ujević će autobiografski napisati: »Vile, vještice, vukodlaci, bauci i vampiri — sve je to lijepo, ali me više plašilo i nije me radovalo i duboko zanimalo...«⁶ što s jedne strane neka znači otisnuće od zavičajne kulture, a to je također njezin učinak odnosno protuučinak, dok s druge strane treba odmah kazati da negirano pojmovlje iz pjesnikove prvotne faze jest jedno od najfrekventnijih u naknadnoj Ujevićevoj poeziji: vile, vještice, vukodlaci i vampiri stilogeno-metaforičko i glablnometaforičko su sredstvo brojnih njegovih pjesama svih stvaralačkih perioda i čine čvrstu vezu sa zavičajnim, izvornim, gradivom. Potkrijepit ćemo to nekolicihom naslova, ali jedino s obzirom na demone i vampire: *svaka je kletva od mene daleko, / od vriska mojeg, i*

⁶ Navedeno prema članku Šime Vučetića *O Ujevićevoj odnosu prema Bogu i socijalizmu*. — »Izraz«, knj. I, god. I, Sarajevo, 1957, br. 5, str. 423—429. Ujevićeva izjava zapravo znači da ga kao mladića navedeno nije zanimalo pri dolasku u Makarsku, koja ga je zaokupila svojim primorskim osobitostima. Njegove izjave o odnosu prema zavičaju i zavičajnoj kulturi vrlo često su kontradiktorne, pa stoga dokumentarno nepouzđane; one su samo rezultat trenutnoga dojma ili htijenja, dostjeke i sličnoga (npr. kad duhovito parafrazira Shawa koji je »čitao« književna djela već u četvrtoj godini: Ujeviću je to bila usmena književnost).

mojeg vampira (*Uvedrina* III, LS, SD I, 82); *Cvijet mojega mozga žedan vampir siše* (*Bdjenje* I, LS, SD I, 92); *Ulicom, pored ljudi, lutaju brojni fantomi; a noću u postelji spavače vampiri dave* (*Ulica fantoma*, OZ, SD II, 60); *Prošlost je mōra, i na potiljku gvozdena šapa demona* (*Majdani u biću na dviije noge*, I, OZ, SD II, 71); *Ne ukleše me tako ni groznički vampiri* (*Mrtvačeva veza*, OZ, SD II, 110); *Zli predaci se javljaju iz mene; s psovkom hijene i bijesom vampira* (*San uskrsava sablasti*, ŽK, SD II, 335); *Mrzim čuka, šišmiše, netopire, inkubuse, satire i vampire* (*Prizraci*, SD XV, 30); cijela pjesma *Metamorfoza vampira*, SD XV, 127, i još neke slično naslovljene.⁷

Učinak usmene književnosti proklamiranim mimoilaženjem, a ipak i njezina prisutnost u djelu — što nije rijedak slučaj u hrvatskoj književnosti od najstarijih razdoblja — u Ujevića se potvrđuje i epskim pjesništvom, a budući da su prisutni i svi ostali usmenoknjiževni oblici, takve izjave treba smatrati esejističkima i feljtonističkima⁸ odnosno poetizacijama, a ne svjedočanstvima, i znak su autorove težnje za individualizacijom, pogotovu kada su davane u vrijeme dok je usmena književnost još društveno najpriznatiji i komunikacijski najprisutniji književni sustav. Parafrazirajući nacionalnu himnu *Lijepa naša domovino* naslovom *Lijepa naša tuđina* (1919)⁹ i pišući je satirično u osmerračkom stihu, stilu i ritmu valjda *Derviša* Stijepe Đurđevića te proživljujući je usmenom sintagmatikom i segmentarno je poantirajući elementima narodne tužbalice, Ujević grotesknost svoga pjesničkoga puta, od zavičajnoga do bjelosvjetskoga, izriče i povlačenjem usporedbe s jednim od glavnih likova narodne poezije, logično ističući u gornjemu kontekstu da on nije nacionalni junak Marko, nego njegova suprotnost: antijunak, Antimarko, čime također programatski protežira, ili barem indirektno registrira, jedan nov izraz i jedan drugačiji pjesnički svijet. Ujević ipak obilato crpi izražajnu snagu upravo zavičajnošću; pa čak, makar zazvučalo neuvjerljivo, i epskom pjesmom, ponekad i spontano. Neobično bi bilo npr. tvrditi da je Ujevićev stih, osobito dvanaesterac, kao najčešći, u ikakvu suodnosu s narodnim epskim desetercom, no ipak nisu tako rijetki ni primjeri u kojima dvanaesterac ili jedanaesterac nastaju na osnovi epskoga deseterca: *zvučnim drumom zli konjici idu: »te dok zvučnim drumom zli konjici idu«* (LS, *Sanjarija* IV);¹⁰ *što će meni sunca i mjeseci: »jer što će meni sunca i*

⁷ Radi lakšega razumijevanja, evo značenja kratica u ovoj radnji: LS — *Lelek sebra*; OZ — *Ojađeno zvono*; SD — *Sabrana djela*; ŽK — *Žedan kamen na studencu*. Ako nije posebno navedeno, služio sam se Ujevićevim *Sabranim djelima*, I—XVII, Zagreb, 1963—1967.

⁸ Ujevićeve izjave o književnosti smatra esejističkima i feljtonističkima Miroslav Vaupotić u studiji *O spontanom nadrealizmu kod Ujevića i Krležje* (*Letimični zapazaji prije temeljite analize*), »Književna istorija«, Beograd, 1977, br. 37, str. 50.

⁹ »Koprive«, XVII, br. 26, str. 2—3; Zagreb, 1919; SD III, 57—60.

¹⁰ SD I, 26.

mjeseci?» (Kolajna, XXXIII);¹¹ žena mi je pobjegla od kuće: žena mi je, juče, pobjegla od kuće (OZ, Noć pijanica).¹² Da nije riječ o iznimnim slučajevima nastanka Ujevićeve versifikacije na deseteračkoj fakturi, potvrdit ćemo i jednim cjelovitim pjesmotvorom:

Svete joj oči kazuju: nevina,
a bijele ruke dršću rajskom strasti.
U njenom vrtu znadoše se srasti
i oganj ruže, i nevinost krina.

Glas joj je tužan kao jek dolina
gdje jaganjac je izašao pasti,
a u tom paklu što me može spasti
do njena zlatna, plava Mjesečina?

Pred njenim likom da se skromno klekne
u slavu bola i u slavu snova
kao pred neki živi Jeruzalem.

I da se plače, i da se vjera rekne,
i svaki uzdah bude *Vita Nuova*,
a svaka suza drugi sjajni alem.¹³

U predočenomu sonetu nekolicina stihova očituje deseteračke jezično strukturne ustaljivosti, koje se produljuju do jedanaesterca dodavanjem samo jednosložne konjunkcije ili prepozicije, kako je to npr. bivalo kroz 19. stoljeće u dramskomu stvaralaštvu ili u povijesnoj drami hrvatske moderne, bez obzira na to je li se pisani jedanaesterac gradi na desetercu posuđenom iz epske poezije ili se pak eliminacijom jednosložne riječi pojavi epski još neostvareni deseterac. Izostavi li se konjunkcija ili prepozicija, ti bi stihovi glasili ovako:

1) bijele ruke dršću rajskom strasti	(2)
2) oganj ruže, i nevinost krina	(4)
3) u tom paklu što me može spasti	(7)
4) njena zlatna, plava Mjesečina	(8)
5) slavu bola i u slavu snova	(10)
6) da se plače, da se vjera rekne	(12)
7) svaki uzdah bude <i>Vita Nuova</i>	(13)
8) svaka suza drugi sjajni alem	(14)

¹¹ SD I, 133. Odjek je to i deseteračkoga pjevanja gange.

¹² SD II, 48. To je inače stih zavičajne usmene rugalice erotskoga sadržaja; u pjesmi je naznačen njezin performancijski kontekst pozivom »U kolo, bećari...«

¹³ *Molitva Bogomajci za rabu božju Doru Remebot IV, SD I, 32.*

Od četrnaest stihova osam ih je deseteračkih, jedan više od pola. Dakako, svi bi oni izostavljanjem konjunkcije, koja samo povezuje susjedne rečenice, mogli u pjesmi opstojati i u deseteračkoj formi a da se semantika ne poremeti. Dodati ćemo: zadnji stih *a svaka suza drugi sjajni alem* osim što ima deseteračku strukturu, i metaforički ispređene slike podudarne su onima u epskoj poeziji; npr. opis ženske ljepote: *oči su joj dva aleva (kamena) sjajna (draga)*. Pri tome je čak moglo doći i do sljedeće kombinacije: zadržavanje *sjajni* a asocijativno-zvukovno bi se *dragi* zbog semantičkih razloga prebacilo u *drugi*.

Bura na Braču iz godine 1929. našla se u zbirci *Ojađeno zvono* (1933) u ciklusu *Zemlja i doba zraka*, gdje je tematska istovjetnost objedinila mitsko viđenje elementarnih pojavnosti, pjesmu i nauk prirode, primarno ambijentalne, i što bismo dakako mogli povezivati s proznim Raosovim, Kalebovim, Božićevim mitskim deskripcijama (kao što je i većina drugih bitnih zavičajnih opredjeljenja spomenutih prozika provjeravana već Ujevićem), ali i tražiti izvorište Ujevićevu panteizmu, no svrha nam je na trenutak ukazati na odjek tehnike epskoga pjevanja. Udari bure koji dopiru s kontinentalnoga dijela, s planina Mosora i Biokova, antropomorfirani su mitološkim bićem epskih pjesama — vile; interpretirajući pjesmu, nameće se slikovna asocijacija na tehničko sredstvo epske poezije, u kojoj vila inače uspostavlja mitski realizam zbivanja radnje, npr. kad kliče vila s Urvine planine, ili u brojnim drugim okolnostima kada s visina intervenira u egzistentna zbivanja na zemlji; bit će da je stoga navedeni segment Ujevićeve pjesme epski formuliran: kompozicijski je on postavljen stilskom tehnikom zvanom slavenska antiteza:

Uz obalu stabla gura.
Vjetar gruva, grmi: hura!
Ko bi zvučna duša bila
razapeta povrh krova?
Odgonetah: ti si vila
Mosora i Biokova.

Zatim: teza kojoj se suprotstavlja antitetički odgovor dekonkretizirana je (u epskoj je poeziji obratno) i oduhovljena metaforikom pojmovlja narodnoga govorništva, zaklinjanja i molitava: »Ko bi zvučna duša bila / razapeta povrh krova«, a što se uklapa u metaforiku prethodnih stihova: *misli zlopatnice, duše sve patnice, jauču šumarci*, prepleću se s konkretnim djelovanjem bure — *struje hladni žmarci / u kuće bez peći; / tresu male dvokatnice, / u prozore i vratnice*. U sukladnosti s prethodnim, pjesma biva poantirana leksikom i sintagmatikom osmeričkih plačeva Marijinih, navlastito često izvedenih u Dalmatinskoj zagori: »O te muke tvoga plača, / o te pjesme tvoga brača / izbodene povrh drača: / buro, ti si blokus Brača«.

Ujević je u najranijoj fazi napisao nekoliko pjesama koje su izvansjski u izravnoj vezi s usmenom epskom pjesmom, a i naslovom ih

deklarira baštinjenom tradicijom. *Prošla propadanja (Baština*¹⁴ i *Veliki početak*,¹⁵ 1913) shvaćaju epsku pjesmu kao povijesnu grobnicu; puni je Ujević epskim likovima, Markom, majkom Jugovića, Banović Strahinjom, Ivom Senjaninom i drugima, primjenjuje stilska sredstva narodne epike: gavrana koji navješćuje zlu kob, Urvinu planinu, vitezove, šestoper i buzdovan kao epsko sredstvo otpora, primjenjujući ujedno i narodni frazeologizam o prepunoj čaši narodne kobi.¹⁶ Pjesma je iz perioda ranoga Ujevića i odaje njegove političke težnje, a u skladu s općim aktualnim idejama i općim iskorištavanjem narodne epike u političke svrhe; pa i njegovi politički članci iz toga perioda — malo podalje ih navodim — služe se epskim gradivom ideološki, kako je to bio slučaj i s dramom hrvatske i srpske moderne; a u odgojno-obrazovnom sustavu i znanstvenomu pristupu, navlastito u Srbiji od početka stoljeća, potrajalo je sve do nedavna. U *Baštini* je riječ o utamničeniim precima, a *Veliki početak* programatski je intoniran; njime Ujević navješćuje promjenu i poziva na uskrснуće mrtvih žrtava.

Kasnijega je postanja, s vremenskom distancijom od preko dva desetljeća, sonet *Uci i hajduci* (1935), koji nije usmjeren revolucionarno-buntovnički, kao prethodno spomenuta pjesma, nego uspostavlja suosjećajan odnos s nosiocima zavičajne povijesti. *Uci i hajduci* smirena su slika iz života višestoljetnih ustanika. Sonet je tvoren jezikom i stilskim sredstvima tzv. hajdučke epike, leksikom, sintagmatikom, ukrasnim pridjevima, geografskim epskim pojmovljem: hajdučka ustanička družina sastaje se u proljeće, pod jelom odnosno bukvom jede ovnovinu i zalijeva je rujnim pivom; prati je ptica kukavica; spominju se granalije, sevdalije i pašalije; tu su i vile, koje kao i hajduci druguju

¹⁴ SD III, 29.

¹⁵ SD III, 30—34.

¹⁶ Taj segment glasi ovako:

Ovo su suze majke Jugovića,
ovo je očaj Kraljevića Marka,
ovo je humak bana Strahinjića,
ovo je žalost Kosovke djevojke;
grob Miloša Obilića,
pogreb Iva Senjanina
i krst lijepe Doroteje —
to smo mi!

Jer je puna kobna čaša, gavranovi nestadoše,
procvao je cvijetak nade povrh prastaroga odra,
pod urvinom zaborava makli su se vitezovi,
potresla se ljuska zemlje, utroba joj zadrhtala,
i šestoper slavi slavlje,
i buzdovan Uskrs kliče!

Dakako, osmerac *utroba joj zadrhtala* ponovno je odjek *Plača Marijina*. Mi se na takvim primjerima nismo posebno zadržavali iako smo ih čitanjem registrirali. Prisutni su na više mjesta i na raznolike načine; prisutni su i odjeci svakodnevnih molitve, npr. *Očenaša* i *Zdrave Marije*, a čak su u Ujevićevoj poeziji ponekad jezične molitvene cjeline doslovno primijenjene kao stih; npr. *Blagoslovljena među ženama* u *Misao na Nju* II LS, SD I, 44.

s Vran-planinom i Romanijom; četa dijeli zaplijenjeno blago. Sonetni su stihovi jedanaesterici i dvanaesterici, no opet zbog tematskih i stilskih razloga zadnji je stih epski deseterac, a njegov prethodni parnjak jedanaesterac, građen deseteračkom paradigmom: *I drugovi su bauka i vuka / sve dok bude pjesme i hajduka*. Sonet *Uuci i hajduci* zacijelo je nastao na osnovi Ujevićeva bavljenja spisima hajduka Mihovila Tomića, jednoga od najčešćih likova hrvatske usmene epike, kako se može zaključiti iz jedne dopisnice upućene 1934. iz Sarajeva na adresu zagrebačkih »Književnih horizonata«, u kojima je sonet uskoro i objelodanjen.¹⁷ Ujević se zainteresirao za nacionalni povijesni lik i lik usmenoga pjesništva, kako je i inače spoznavao nacionalnu, pa i narod-

¹⁷ Ujevićeva dopisnica dosad nije objavljena, i to je razlog što je donosimo u cijelosti.

P. n. Književni horizonti
Šulekova 36. I.
Zagreb

Piše: Tin Ujević

Sarajevo, ovoga 12 oktobra 1934

Adresa: Pašića Nikole 9 prizemno

Dragi g. Žimbrek, trenutno sam zabavljen spisima Mihovila Tomića iz Vran planine i onom epikom baroka koja je dala Silesiusa, A. a st. Clara, Quirinusa Kühlmanna itd. O Galoviću kojega sam katkada viđao na predavanjima na univerzitetu, pisao bih kada bi sva djela bila sabrana. Najradije o Vladimiru Vidriću, o kojega se (NB) i A. G. M. ogriješio. Ako antologijski gledamo, što je također prekratko, *Vidrić je najizrazitija* ličnost svoje epohe u *umjetničkom smislu*. To ne treba smetnuti s uma. U francuskoj mu književnosti nema slična (Maurice de Guérin? Louis Ménard?), a i kompariranja s Hölderlinom itd. samo se s jedne strane poklapaju. Dobro bi bilo da neko pokupi i izda sve što se o Vidriću napisalo, ne samo kritički nego i biografski, pa bih vrlo rado o njemu napisao ne dug, ali sočan članak. Predmet je zavodljiv. Za novembarški broj Vam dakle ne mogu napisati, jer nemam gradivo pri ruci, ali ako bi bilo za decembarški javiću do 15 novembra. Primite iskreno pozdravlje od

Tina Ujevića

12. X. 1934.

Dopisnica se čuva u trezoru Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a pozornost mi je na nju skrenuo književnik Anđelko Novaković, koji je u Knjižnici zaposlen, i omogućio mi uvid u materijal, pa mu se i na ovomu mjestu zahvaljujem.

Ujević spominje Galovića s kojim se viđao na Sveučilištu pa nas taj podatak prisjeća da je i Galovića, slično kao Ujevića, izravan susret s usmenom književnošću potaknuo na stvaranje djela spjevana na narodnu. Ujevićevo proučavanje spisa o Mijatu Tomiću urodilo je sonetom *Uuci i hajduci*, dok je Galović 1911. napisao tragičnu jednočinku *Čaša molitvena* na osnovi jedne narodne pjesme, a izravan susret s njom i narodnom poezijom proizišao je iz obveze u seminaru prof. Šurmina: *Tehnika narodnih ženskih pjesama*; usp. Galovićeva *Sabrana djela*, knj. IV, Zagreb, 1942.

Uuci i hajduci objavljeni su u »Književnim horizontima«, Zagreb, 1935, br. 6—7, str. 159; SD III, 309.

nu, kulturu i njezinu povijesnost, dok je pjesmu ostvario konzultiranjem brojnih epskih primjera i primjenom motivsko-izražajnih epskih tipičnosti.

U međuvremenu će negdje na polovici vremenskoga razmaka dviju navedenih pjesama, a svega godinu dana od proklamiranoga distancirajućeg stava prema tzv. junačkoj epici, objaviti *Uzvišenje* (1920), gdje će revolucionarne ritmove također izražavati epska poezija.

Fragmenti zavičajne epske kulture, motivski i izražajno, distribuirani su i redovito transformirani, po svim Ujevićevim pjesničkim zbirkama. Ukrasni pridjev *rujni* veže se za raznorodne supstantive, a izbjegava se vezati za epski karakteristično *vinu* ili *zoru*; što je samo nov pouzdani znak odvladavanja epski tipičnoga u cilju individualiziranja izraza (kao što se obratnim postupkom osvježuje pjesnički jezik manje poznatim zavičajnim leksikom): *rujan plamsaj* (*Maštovita noć*, SD I, 70); *rujni dultistani* (*Isto*, 71); *rujna žetva* (*Na povratku*, SD I, 74); *rujni Istok, rujni Zapad* (*Rusiji Rusija*, SD I, 90); *rujna usna* (*Perivoj*, SD I, 96); *rujna epopeja* (*Kolajna XX*, SD I, 120); *rujni krik* (*Kolajna XXXIX*, SD I, 139); *rujni svjetionik* (*Kolajna XIV*, SD I, 147); *rujni pupoljak* (*Orfika*, OZ, SD II, 19); *rujna svjetla* (*Noć pijanica*, OZ, SD II, 48); *pogled rujni* (*Molitva iz tamnice*, OZ, SD II, 62); *rujno pečaliti* (*Majdani u biću na dvije noge*, OZ, SD II, 72); *rujni meteori* (*Odmorni uranci*, OZ, SD II, 113); *rujna radost* (*Uresi zemlje*, OZ, SD II, 123), i tako dalje, do daljnjih zbirki i pjesama neuvrštenih u zbirke. Za ilustraciju koliko se po prilici u jednom pjesmotvoru nađe zavičajnoga kolokvijalnoga odnosno usmenoga, pa i epskoga izraza, navest ćemo *Perivoj iz Leleha sebra: bijeli cvijetak, zelena trava, rujna usna, med i mlijeko, crna kletva, hrpa dukata, zla trpeza, bogumrske prijjetnje, Gospod što nas štvari, uzdarje, krvca raspela, dušmanske ruke, ljubav i poštenje, danak*.

Individualizirajući svoj izraz, Ujević ukrasne pridjeve epskih formula supstantivira, kako je to činio npr. još Dživo Bunić-Vučić, ali do Ujevića nije postalo pravilom, pa *zelena trava* i *zlatno žito* npr. u *Molitvi iz tamnice* postaju *zelen trave* i *zlatno žita*, jednako kako se u istoj pjesmi već na početku (drugi stih) pridjevi stilotvorno metaforiziraju transformacijom u imenicu, pa umjesto potencijalno tradicionalnoga »zlatne i srebrne noćne zvijezde gore«, poetska slika postaje zornija i svježija:

Beskrajni Bože, što na plavom svodu
zlato i srebro noćnih zvijezda pališ,
čuješ li gdje ti na prljavu podu
leleće ljutu molbu srvan mališ?

Nije to dosljedno stalan, ali jest redovit Ujevićev transformacijsko-stvaralački postupak, što ilustriraju i daljnja dva primjera, jedan epski a drugi kolokvijalni: *svileni čador* postaje *svila čadora* u *Majdani u biću na dvije noge II* (OZ, SD II, 73), a frazeologizam *pásti oči* biva *paša oka*. (*Rusiji Rusija*, LS, SD I, 89).

Elementi su epske tradicije prisutni i na druge načine. Već su na prvi pogled primjetljive brojne vile koje simboliziraju pjesničke visine, nacionalnu i opću ljudsku duhovnost, ambijentaliziraju životne pojavnosti i, obratno, dekonkretiziraju svaku vrst životne stvarnosti, legendarno označuju tragičnost povijesnosti i slično. Ponekad su percipirane i preko narodnih pripovijedanja, pa ćemo ilustracije navesti neovisno o usmenomu obliku; Ujević s njima komunicira preko opće usmene tradicije, narodnoga života i narodnoga mentaliteta: *vilinski dvori* (*Mrtva domovina*, HML, SD I, 16); *carstvo vila* (*Hektor za Astijanakta*, LS, SD I, 33); *tužna vila* (*Uedrina* II, LS, SD I, 81); u nekoliko pjesama iz *Kolajne* upotrebljava se vila u globalno-metaforičkomu značenju; dakako i na drugim mjestima (npr. i u *Visokim jablanima iz Auta na korzu*), i bilo bi nepotrebno opterećenje sve takve potvrde navoditi; u *Autu na korzu*, *Uzvišenje* IV, ponovno susrećemo *vilino carstvo* (SD I, 162) a u pjesmi *Suza virtuozu I*, bugaršćički se kliče za *vilom Orijanom* (SD I, 167); *vilinske kćeri* (*Majdani u biću na dvije noge I*, OZ, SD II, 71); *vilinska igra* (*Treptave prede jeseni*, OZ, SD II, 136); *vilinsko stvaranje* (*Šumska odaja*, OZ, SD II, 140); *junake što zanijele ih Vile* (*Poniznost usuda konja*, ŽK, SD II, 301); *prostor vilinski* (*Ljubičasti pozivi daljine*, ŽK, SD II, 318) i slično, a najčešće i vrlo frekventno naprosto samo *vila*. Kada je to motivsko-tematski uvjetovano, zagorske *planinkinje vile* postaju jednostavno *pomorkinje vile* (*Uasionac*, OZ, SD II, 59). U pjesmi *Uremena* (LS, SD I, 68) spominje se *vila Ravijojla*, koja je suprotstavljena vremenu moćnih i jakih *divova*; riječ je dakle i o funkcionalnoj primjeni leksema iz usmenoga pripovijedanja. Tom ćemo pjesmom ponovno ilustrirati način kojim Ujević transponira elemente epskoga pjevanja. *Mir zelenih voćnjaka* postaje metaforički *zelen mir voćnjaka*, što je postupak koji smo već upoznali, dok u stihu i *Ravijojla, bijela ljuba* dolazi do sljedeće kontrakcije odnosno eliminacije i supstitucije: prema epskoj pjesmi *Ravijojla* bi trebala biti bijela vila, a ljuba ne bi bila bijela nego vjerna, pa onako ostvaren stih izriče da je *Ravijojla* i bijela vila i vjerna ljuba.

Odjek usmene pjesničke tradicije jesu i glazbala kojima se usmena poezija izvodi: *gajde*, *diple*, *frula* i dakako *gusle* kao tipičan nacionalno-epski simbol etnokulture i povijesnosti; ponekad se nadu zajedno narodni instrument i leut pisanoga pjesništva kao naznaka istodobna i jednoznačna Ujevićeva odnosa prema pisanoj i usmenoj duhovnosti.¹⁸ Pojmovlje usmene književnosti dakako nije uvijek preuzeto izravno iz ambijentalnoga izvedbenog konteksta, nego i komplementarno s općom njezinom emisijsko-percepcijskom komunikativnošću.

¹⁸ Sljedeći tekstovi anostrofiraju narodni instrument gusle: *Dobrote do broga sunca*, OZ, SD II, str. 24; *Oporuka pjesnicima*, OZ, SD II, str. 75; *Pet stabala*, ŽK, SD II, str. 172; *Sivo proljeće*, »Pravda«, XXVII, Beograd, 1, 2. i 3. 5. 1932, str. 3; »Danica«, II, Zagreb, 14. 8. 1932, br. 46, str. 12; SD, III, str. 188. Tu je i stih *A gusle u kutu*, koji zamjenjuje cijelu jednu strofu.

Potvrde koje navodimo već same sobom ilustriraju da je Ujevićev kriterij opredjeljenja za usmenoknjiževni podatak bio traženje izraza i metaforike koji su u stanju udovoljavati boji i zvuku poetske ljepote; takve su sljedeće epske i inače usmenoknjiževne stilske naznake — SD I: *ala* (25); *đerdan*, kao zvonka i kristalna metafora vrlo često; *suho zlato* (70, 110); *srna sjaji* (70); *ići u hajduke* (75); *bijelo srce* (87); *zlatni Petrograd* (89); *zlatnik* (105); *tući zlatnim zvekirom na vrata* (109); *kavga* (120, 128); *junak* (128); *lupa zvekir* (133); *bijele ruke* (82, 150); *sa sokolom* (156); *šarac* (157); *Urvina* (157); *sto ljutih rana* (159); *demeskinja* (163); *Marko* (163); *hajdučki klanac* (164); *zelena grana* (130, 167); *ubih zmaja* (171); *zlatna kosa* (173); *crna zemlja* (180); *zelen trak-grane* (183) — SD II: *čudotvorna trava* (13); *Krajina* (17, pojam čest u svim knjigama poezije); *đerdan* (26, 73, 74, 194); *bijele ruke* (59); *u hajduke* (59); *do Boga se čuje* (62); *zelena trava* (63, 91, 140); *svila čadora* (73); *ukloni mi se s puta* (92); *biserje, dragulji, alem* (140); *bijeli svijet* (143); *suho zlato* (217); *britka čorda* (264); *junak* (301) — SD III: *sitnu knjigu piše* (77) i ostali elementi karakteristični za druge knjige; dok ćemo iz SD XV, gdje su postumne pjesme također ilustrativno izdvojiti samo neke epske naznake: *zlatni dukati* (14); *handžar* (22); *hajdučka pećina* (54); početak pjesme *Natpis na dveri* (150) sadrži oznake stećka (prvi stih), a treći i četvrti stih građeni su metaforičkoleksičkim ugledanjem na narodnu baladu. Navešt ćemo i nekoliko kontekstualnih stihova iz kojih bi trebali biti vidljivi mjesto i funkcija takvih usmenih naznaka:

Nisam li pjesnik, ja sam barem patnik
i katkad su mi drage moje rane.
Jer svaki jecaj postati će zlatnik,
a moje suze dati će đerdane.¹⁹

Ključni leksemi *zlatnik* i *đerdan* metaforički su snažni upravo stoga što i u usmenomu stvaralaštvu imaju visoku estetsku razinu, a Ujeviću ih je bilo dostatno samo naznačiti jer su kao estetska vrijednost vrlo frekventni i izvan ruralnoga usmenoknjiževnoga performacijskog konteksta. Analogno iskorištavanje usmenoknjiževne metaforičke estetike već smo zapazili u *Molitvi Bogomajci za rabu božju Doru Remebot, IV*, u kojoj suze bivaju sjajni alem-kameni (a ovdje đerdani). Nego: onako kako smo tamo ustvrdili deseteračku strukturu, tako i sada navedenim stihovima oduzimamo početnu konjunkciju da bismo također istaknuli deseteračku osnovu Ujevićevu jedanaestercu:

- 1) katkad su mi drage moje rane.
- 2) svaki jecaj postati će zlatnik,
- 3) moje suze dati će đerdane.

---

¹⁹ *Kolajna*, V, 1926, str. 7; SD, I, 105.

c.

Pjesma *Put u planinu*,²⁰ nastala pod konac pjesnikova života (1952), sadrži stih *Kob je poći drevnim zagorama* — zapravo: *jer kob je poći drevnim zagorama* — koji nam formalno i sadržajno može ilustrirati pjesnikov odnos prema zavičaju i njegovoj kulturi. Izdvojeni je stih epski deseterac,²¹ pa je već time očitovan Ujevićev formalan odnos prema epskomu pjesništvu i usmenomu stvaralaštvu inače,²² a sadržajno time što je Ujević bio dostatno spoznajan pjesnik da nije pravio kvalitativnu razliku između moderne misli i prastare duhovnosti; naprotiv: sagledavao je život izvorno, egzistentno-statično, neprolazno, vidio ga je u njegovoj konstanti, kao što to inače čine ambijentalisti. Što je egzistentni podatak drevniji, to je autentičniji, kako to biva i u ostalih već spominjanih pisaca ovoga kraja, i njihovo međusobno kompariranje pitanje je metode kojom bi se Ujevićeva zavičajnost najcjelovitije istaknula. Ujević je ustanovljivao prislan odnos prema punoći, raznolikosti, adijakroničnosti života i gradivom ostalih usmenih oblika. Lako je primijetiti npr. da su uz prije spomenute, kao vrlo česte, i uz još nespomenute teološke natuknice, najčešće upravo one kojima imenujemo pojedine oblike narodnoga književnog stvaralaštva: *bajka*, *basna*, *basma*. On se i služi njihovim poetičkim faktorima kao i faktorima ostalih usmenih oblika: lirske pjesme, poslovice, pa čak retorike i drame. Kao što su mitološka bića, vile, u nadnaravnim značenjima, posebno slobode i duhovne ljepote, a zatim u povezanosti s prirodom i navlastito precima (čime je jedino i umjesno definirati zavičajnost), do Ujevićeve poezije dopirale utokom iz epskoga pjesništva, što je vidljivo po formulativnom jeziku i stilu, zbivat će se to dakako i preko narodnih bajki, predaja i pogansko-panteističkih psihointerpretacija svijeta oko sebe, što se na Ujevića odrazilo osim motivski, još i jezično-stilski, leksički:

To plače kraj i plače tužno morje
pod mjesečevim sanjama, pod zlatima,
dvorovima vilinskim pred vratima,
gdje začarano sniva kraljsko dvorje

sa snom junaka, sa dragim Penatima
u krilu borja gdje ga skrilo gorje:

²⁰ Autograf te pjesme, objavljene u »Narodnom listu«, VIII, br. 2034, Zagreb, 1. 1. 1952, str. 4, glasi *Put u Zagoru*; SD IV, 311.

²¹ Stih je zapravo jedanaesterac iz kojega smo isključili asemantičku konjunktiju i glasi: *jer kob je poći drevnim zagorama*. Konjunktija je tu, kao i drugdje, samo međurečenična spona, i ne negira deseteračku fakturu.

²² Taj je stih Z. Tomičić iskoristio za naslov jednom svom tekstu u kojemu putopisno i faktografski prilaže korespondenciju i svjedočanstva o Ujevićevu životu (»Izraz«, Sarajevo, 1962, br. 8—9, str. 213—231).

o otaca pusto šamatorje,
daj san još nama, posljednjim Hrvatima!

(*Mrtva domovina*)

Ovdje primijenjeni *vilinski dvori* na drugim će mjestima imati svoju varijantu u *vilinskom carstvu*, u *vilinskoj igri*, *vilinskoj bajci*, *vilinskim kćerima* ili nekoj drugoj zavičajem asociranoj slici. Odrazit će se usmena pripovijest i semantikom *stare čarolije*, što dakle ne mora biti samo u vezi s izvedbom narodne retoričke vrste basme, pa *čudotvornom travom*, *kamenom mudraca*, *zakopanim blagom*,²³ *vještacima* i *vilenjacima*, *zloduhom*, *vukodlacima* i *vampirima*, *čarobnjacima*, *božanstvom Sunca*, *kamenim zmajevima*, često izricanim *morama*, *Urzinim kolom* i sličnim. U čovjekovu komuniciranju s Apsolutnim i u njegovu pulsiranju unutar ritma »dogadaja gdje se zbiva svemir«, Ujević poseže i za prastarom mitologijom. Navedenoj motivici vampira, demona, vila, mōre, primjeren je, prema narodnomu pripovijedanju, najveći božji protivnik Đabog, kako je naslovljena jedna pjesma iz 1922.²⁴ I dok je *Đabog* naslovljenom natuknicom objedinio sadržaj pjesme, *Verpeža*²⁵ — suđenica, »božanstvo koje određuje ljudski udes po litavskom bajoslovlju« — prepjevana je praslavenska narodna predaja u svrhu određenja ljudske kobi, kako inače usmena predaja funkcionira u hrvatskoj pisanoj književnosti. Pripovijedanje narodnih bajki

Možda i ja nekad vjerovah u temu
što je plave vile pored zipke sviše;
možda i ja snivah sreću nježne pratnje;

ali sada grlim svoju anatemu (...)²⁶

služi kao reminiscentna poredbena slika za isticanje zrelije, manje sretne životne dobi, kako to biva i sa zavičajnim, dalmatinskozagorskim usmenim stvaralaštvom i njegovim izvedbenim kontekstom u Raosovoj proznoj trilogiji *Uječno žalosni smijeh*: izlaskom iz usmene tradicije i zavičajnih oblika življenja prestaje i osobno zadovoljstvo.

Od lirске pjesme, slično kao i od ostalih usmenoknjiževnih formi, prisutni su u Ujevićevoj poeziji pojedini leksemi, sintagme, ritam i rima: *đulistan*; *smilje i kovilje*; *tanko ruho veze*; *kolo*; *dan se dani*; *đule i zumbule*; *silovito i vilovito*, *vidovito*; *bijele ruke lomi*;²⁷ *ašiko-*

²³ Sve su te navedene sintagme iz pjesme *Pozdravi majske grane*, OZ, SD II, a na str. 13.

²⁴ »Novosti«, II, br. 287, Beograd, 17. 4. 1922, str. 6; SD III, 100.

²⁵ *Zedan kamen na studencu*; SD II, 303.

²⁶ *Fluidi sutrašnjosti*, ŽK, SD II, 200.

²⁷ *Zedan kamen na studencu*, II; SD II, 164. To je doslovno primijenjeni narodni šesterac religiozne poezije.

vanje. *Izvor-voda*²⁸ i pjesnička proza *Bor zeleni*²⁹ ispostavili su naslov prema ritmiziranoj sintagmatici lirske poezije, i oba teksta sadrže usmeno lirsko gradivo. Spomenuti je naslov npr. kraćen narodni stih *Izvir voda izviral*a, a početak joj usmeno-lirski oblikovan:

Vitke vile kolo vode
— vilovito, valovito —
ispod stijena.
Dobre vile uče pleme plesu.
Luda srećo: mrzla vrela piti,
i da žedi sve nadljudske zgasnu.

Pjesma je versificirana i narodnim desetercima, točnije rimovanim desetercima lirske pjesme, zavičajne gange:

Cijelo naše imanje i selo
to je glasno i vilinsko vrelo.

Također: fakturam i ritmom narodne retoričke vrste basme, koji je ovdje ujedno podudaran ritmu narodne zagonetke:

nad kamenom huji
pod mostom bruji,
kod mlinica pjeva.

Od retoričkih vrsta jedino je basma, kao izrazito prastari oblik, funkcionalnije prisutna: semantikom pojma, kao i bajka, vrlo često, zatim kontekstom njezine izvedbe (dakako, koliko to pisani stihovani oblik može registrirati), leksičkom i, vidjeli smo eto, versifikacijski. *Čarolija riječi (Žedan kamen na studencu)*³⁰ poetska je pak »studija« o poetici, moći, funkciji i ljepoti riječi primarno drevne basme kao vrste govorničtva i njezina izvedbenoga konteksta. Poetičko i estetičko tumačenje najstarijih usmenih oblika, navlastito npr. basme, analogno je prirodni književne vrste i analogno je tumačenjima što ih očituju djela ostalih pisaca ove regije (Kaleba i Raosa npr.); svi oni međusobno neovisno, inkorporiranjem usmenoga oblika u pisanu fakturu, interpretiraju basmu onako kako to istom poslije njih i suvremena znanost čini, što je proizišlo iz vjernog uočavanja etnokulturološke performacije, prirode kreativnoga čina i jer ignoriraju kategoriju razvoja u književnoestet-skom smislu i u smislu izražajnih mogućnosti nacionalnoga jezika.^{30a}

²⁸ »Hrvatsko kolo«, V, Zagreb, 1952, br. 2, str. 80; SD IV, 314—315.

²⁹ SD V, str. 24—25.

³⁰ SD II, str. 221—222.

^{30a} Usp. moje tekstove: *Folklorizacija i folklorna humorizacija — dva procesa u Kalebovoj prozi*, »Republika«, Zagreb, 1979, br. 3, str. 285—299; *Funkcija usmenog stvaralaštva u poslijeratnoj hrvatskoj prozi*, »Umjetnost

Povezanost Ujevićeva pjesništva s bugaršćicom postignuta je primjenom njezina nazivlja: *bugariti*, *bugarenje*, a rjeđe poetičkim konkretnim fragmentima: *kliče*, *jezdi*, *junak*, *vitez*. Navedeno nazivlje služi za globalno isticanje skepticizma na razini terminološke etimologije odnosno semantike i bugaršćice kao baladičnoga književnog žanra: glagol *bugariti* značenja je *tužno pjevati*, i u etimološkoj je i semantičkoj svezi s nazivom književne vrste — *bugaršćica* je uvijek otužnoga, sjetnoga i melankoličnoga ugođaja i redovito privodi fabulu estetiци tragičnoga. Narodna scenska dramska igra jedino je prisutna u pjesmi *Hoja, Lero, Dolerija* (1934),³¹ iako zacijelo posredstvom pisane književnosti. Pjesma je naslovljena prema pripjevu narodnih pjesama koje su se izvodile u sklopu scenskoga ceremonijala, što znači, naknadno, i karnevalske izvedbe. Ujevićeva pjesma tim pripjevom započinje i završava. Pripjev su primjenjivali pjesnici 16. i 17. stoljeća, povezujući s njim muška i ženska imena slavenske, starohrvatske mitologije; u Gundulićevoj *Dubravki* npr. pripjev se nalazi u istomu kontekstu:

Evo zeta i nevjestel!
Da se uživa, igra i smije,
Hoja, Lero, Dolerije.³²

I Ujević navedeni pripjev stavlja u kontekst karnevalskoga hedonizma, plesa i smijeha na razini mračnih bogova maskerate, razvrata i misterija, u smislu kako karnevalska izvedba funkcionira npr. primarno u Božićevim *Kurlanima* ili Raosovoj prozi ili pak predaja u Šimunovića, Price, Simića i dakako brojnih drugih. Osim karnevalske scenske fakture u Ujevićevoj su pjesmi prisutni scenski rekviziti i likovi izvjesne narodne pokladne dramske igre iz staroga Dubrovnika. Nego, tekstološki je očito da je ta dramska igra doprla do Ujevića preko Vojnovićevih *Maškarata ispod kuplja*, u kojima je također objedinjeno usmeno i pisano hrvatsko stvaralaštvo. Riječ je o narodnoj drami s likovima Čoroje, Vila i Turica. Vojnovićeva drama i Ujevićeva pjesma sadržajno su podudarni; a pjesnički rezimirajući Vojnovićev dramski tekst, Ujević je iz njegove fakture posebno uvažio interpolirani narodni dramski igrokaz.

Pjesma *Put u planinu* nastala je — kako već rekoh — potkraj pjesnikova života, a sadržajno znači povratak zavičaju, izvorištu, gomili, šaci zemlje; dok je *Odlazak iz Leleka sebra* nostalgijna čežnja prema zavičaju, reminiscentno ostvarena prvenstveno preko usmenoga stvaralaštva:

riječi», Zagreb, 1979, br. 4, str. 239—263. (Izravno navedeno npr. Raosovo tumačenje retoričkog oblika — brojllice — vidi u drugomu tekstu, kraj bilješke 22a, str. 255).

³¹ »Zeta« V, br. 36, Podgorica, 9. 9. 1934, str. 3; SD III, 248.

³² U Bogdanovićevu izdanju iz godine 1923, str. 133.

I bljesak slavna šestopera,
i miris (miris) kalopera.

Tamo, tamo da putujem,
tamo, tamo da tugujem;

da čujem one stare basne,
da mlijeko plave bajke sasnem;

da više ne znam sebe sama,
ni dima bola u maglama.³³

Funkcijom usmenoga stvaralaštva i opće zavičajne duhovnosti *Odlasku* su podudarni *Fluidi sutrašnjosti (Žedan kamen na studencu)*,³⁴ a u *Hodočašću po Zagori*³⁵ izravno je izrečena zavičajna transcendentna potpora u izvanambijentalnomu svijetu:

U ropstvu jezerskih vila
što je sreća i nada ja brojim:
sam hodam i na nogama stojim,
a tu je moj plamen
i divovska krila...

Već ta naznaka duhovne, moralne, stvaralačke i svake druge poticajne zavičajne duhovnosti, tematski se lako provjerava na modernoj hrvatskoj prozi vezanoj za Zagoru, a nije izostala ni u Ivaniševićevim, Kaštelanovim itd. stihom ozvučenim nostalgijama. U nastavku se navode pejzažni podaci kojima je omeđen fluidni duhovni život; učinjeno je to natuknicama usmenoga pripovijedanja: brojnost je uvijek neparna:

na nebu golemi znamen,
mlin, tri vrela, pet gostiona,
sedam križeva, jedan veliki kamen
i rastrkano mnoštvo zvona.

U taj krug pjesama treba uvrstiti pjesničku prozu *Uspavanka iz Kri vodola* (1926),³⁶ koja je po zakonitostima književne vrste mogla obuhvatnijim usmenim stvaralaštvom i etnomentaletom suprotstaviti život Zagore izvanambijentalnomu svijetu. Postiže se to poetskim osmišljavanjem svakodnevnoga narodnog života prožetoga usmenoknjižev-

³³ SD I, 66.

³⁴ SD II, 200.

³⁵ SD IV, 293—294.

³⁶ »Buktinja«, III, Beograd, 1926, knj. V, sv. 2, br. 20, str. 67—69; SD V, 39—42.

nim podacima; osim rodbinskoga Krivodola, spominju se i ostali manji ili veći susjedni zagorski zaseoci, da bi pjesnička proza završila uspo-redbom sna i stvarnosti, San Diega i San Franciscsa s Jaucima i Ru-novićima. Spomenutim naslovima valja pridružiti i *Jezeru u planini*,³⁷ no svakako je najreprezentativniji ciklus pjesama *Žedan kamen na studencu*.

Čatrnja pred crkvom suha nebu zijeva,
već nedjelje cijele nije palo kiše.

Elementarnu oskudnost himnički natkriljuje zavičajna duhovnost, svi-jet duše, blagoslov, religiozno duboka i tiha strpljivost, unutrašnji vapaj, pogled u nebo, uzajamna intima; ukratko, ljudska patnja u uzajamnoj molitvi komunikacijsko je sredstvo s prirodom, s metafizič-kim. Narod diže k vrelom nebu ruke, »za dažd se mole vjernici na miši«, »prosjak s puta za se obrok vode moli«. Taj je ciklus već sam po sebi dostatan da iskaže specifičnost psihamentaliteta nacionalnoga bića, čak i kad ne bi bio potkrepljivan ustaljenim formama narodnoga življenja.

S vinom su nekada na vjernost se kleli,
s kupom osvetnici zahtijevali žrtve.
Sa žmulom na gozbi vijenac mladoj pleli,
s kupom osvetnici zahtijevali žrtve.

Elementarne ljudske oskudnosti sadržaji su Ujevićeva pjesništva, koji se kao zagorski motivi još jednom provjeravaju u djelima drugih autora ove regije s istovjetnim ili sličnim pojedinačnim i kolektivnim ljudskim ponašanjem, a s razlikom — što će valjda također biti uvje-tovano književnom vrstom — veće individualizacije elementarnih ne-pogoda; zbog toga su one u Ujevića manje neutralno a više prisno registrirane. Uostalom, Ujević to i sam potvrđuje kada komentira navedeni pjesnički ciklus: »*Žedan kamen na studencu!* Taj mi je na-slov ponudila neka slika iz područja krša, na kojem je vladala suša, te njegovo doslovno značenje ostaje. Ali u daljnjem, taj naslov sa-kriva u sebi i drugo, preneseno značenje [...].^{37a} Narodni život kao poetički podatak u estetici žrtve inače će prožimati Ujevićevo pjesni-štvo ili mu pak biti poticajem: u tomu je smislu *Žednom kamenu na studencu* podudarna npr. dvodjelna pjesma *Romar iz Leleka sebra*,³⁸ bit će u njoj primijenjena zavjetna mitologija koja u praktičnoj na-rodnoj provedbi iziskuje žrtvu i o kojoj sam već u vezi s Božićevim *Kurlanima* kazao da je puna poezije i duha upravo zbog intimnoga nastojanja da se život ne poništi, organizira i osmisli.

³⁷ SD XV, *Postuma*, 236.

^{37a} *Putuj, knjižice, u svijet*, SD XIV, 214.

³⁸ SD I, 38.

I kad sam bos, s romarima,
po golom trnu gazao,
ni mladima, ni starima,

ja nisam rane kazao.

Ponovno je književna vrsta uvjet opsegu i načinu inkorporiranja; narativni oblik iziskuje više konkretnih podataka te potpuniju izvanjsku i unutrašnju deskripciju; lirski oblik samo naznačuje i individualizira uočeni podatak žrtve i ufanja.

*Gruda zemlje*³⁹ sadrži oblike narodnoga života, preko kojih se odvija duhovnost zavičaja: dreće derneći, viju se kola, nazdravički i općepoznatom hrvatskom dobrovoljom ostvaruje se ljudsko zajedništvo; zatim: jede se pura, pije se iz bukare. »Pune seljanke čerupaju vunu / mladići skaču preko ognja brda; / a ono što se širi, diše, što vole i kunu, / tek je crna zemlja, zemlja, gruda tvrda.« Život kontinentalnoga dijela i neraskidiva nacionalna i egzistentna povezanost za zemlju, zavičaj, nadovezuje se u pjesmi na susjedni, i čini istu grudu zemlje s priobalno-otočnim pojasom, pa nam je ta pjesma potvrda više da Ujević svoju užu zavičajnost ne definira samo krivodolsko-vrgorački, odnosno preko Krajine, nego regionalno šire — ne samo zato što je krvno, biološki, vezan i za primorje i za kontinent, iako je zacijelo taj faktor bitno određivao pjesnikovo shvaćanje zavičaja — a može se, i treba ga, motriti čak na nacionalnoj razini, uvažavajući krug pjesama što ga tvori raznolika nacionalna tematika od *Hrvatskim mučenicima* (1909) ili *Mrtve domovine iz Hrvatske mlade lirike* preko epigramatske *Hrvatske Palestine* do *Tramvajá do Selske ceste*; ili pak od Marula do Matoša; ili više pjesama koje bi zavičajnost ili domovinu definirale kao odnos prema mrtvima.

Valjalo bi također kazati da je njegov radni asketizam zavičajnoga tipa i srednjovjekovno-legendarno sadržajan i jednako tako popularno optičajan; da je njegova teologija koliko rezultat odgoja i obrazovanja, toliko provjeravana životom, te je svedena na zavičajnu procesualnost mišljenja; te da je humanističko-transcendentalno sustavan i u tematici svakodnevice;⁴⁰ da je njegov panteizam kršćanskoga tipa, ali da se baš kao i u Raosovim *Prosjacima i sinovima* te Kale-

³⁹ *Žedan kamen na studencu*, SD II, 256.

⁴⁰ Kao primjer za provjeru neka posluži pjesma *Komad kruha* (»Novi behar«, XIV, Sarajevo 1942, br. 10—12, str. 285; SD IV, 289—290), gdje su konstantna, svakodnevna životna potreba i socijalna semantika podignuti na razinu religioznosti; podatak na razinu mita; minimalne individualne nužnosti do općeljudske povijesnosti. A i to se opet izriče s jedne strane biblijskom a s druge narodnom mišlju i sintagmatikom. Ni u narodu npr. nema većega grijeha od rasipanja kruha, osnovne životne i zadnje namirnice s kojom se još može opstati; ako je višak koji se odlaže, poljubi se; prisutan je i u svakodnevnom narodnim molitvama, pa i u, od naroda percipiranom, *Očenašu*; neoprostiv je grijeh baciti ga itd.: i znam da je svježi zaparen kruh i kad se

bovoj, Božićevoj i Laušićevoj prozi nadopunjuje arhetipsko-poganskim. Ujeviću se još u početku pjesmovanja, sporadično i poslije, spočitavao njegov katolicizam, koji je nesumnjivo ipak bio humanističko-poetski i spoznajno sustavan; bio je, valjda, čak i naučen, ali je percipiran predisponiranošću vlastitoga duha i hranjen ambijentalno-narodskim životnim podacima. Uputit ćemo na nekoliko naslova: *Kampanil i Dobrina zvona iz Hrvatske mlade lirike*, *Molitva Bogomajci za rabu božju Doru Remebot i Misao na nju iz Leleka sebra, Sklonidbe ruku, Himnika i retorika zvona i Molitva za koru kruha i zdjelu leće iz Ojadena zvona ili Bogoslužja ruku*,⁴¹ i dakako mnoštvo drugih koji metodom apstrahiranja i dekonkretiziranja stvarnosti izdižu ljudsku opstojnost i njezin krajolik na razinu molitvene duhovnosti i međuprožimanja s Beskonačnim ili Potpunim Bogom odnosno Kristom, Duhom Svetim, Gospodom i sličnim vrlo frekventnim pojmovljem. U *Molitvi za koru kruha i zdjelu leće* oskudna ljudska egzistentnost u težnji za najnužnijim komunicira s Bogom molitveno-procesijskim postupkom, i poantirana je stihom *Jer svijet i mi po tebi smo srodni*,⁴² koji bi mogao poslužiti kao sažetak gotovo svekolikoga Ujevićeva pjevanja. Ista pjesma neka nam posluži kao potvrda da Ujevićev katolicizam nije samo naučen nego i da je poetski interpretiran narodskim prakticiranjem, provedbom molitve. Pri takvu ilustriranju nije nužno pozivati se na konkretne podatke »koru kruha« i »zdjelu leće«, »boba i pasulja«, pure ili riže — a ne bi bilo uputno ni socijalno fundiranje pjesme smatrati njezinom problematikom — nego je obuhvatnije i inače primjerenije izdvojiti odnos prema molitvi svakodnevice, prema njezinomu tematskomu rasponu podudarnu narodskomu koji se oduhovljuje u prevladavanju elementarnih nedostatnosti svih vrsta pa i socijalnih: »Ubodi mudrost kao svetu strijelu« odgovara npr. svakodnevnom narodnom obraćanju za bistar um, kao što to narod čini i za fizičku okrepu potrebnu prevladavanju nedaća dotična dana, što je također daljnji motiv u Ujevićevoj pjesmi; »Daj nam kaži put i moć da spomenemo / na sav glas sve dobro što u nama ruje« odgovara narodskomu da mu se pokaže pravi put u lučenju dobra od zla; u tomu tematskomu rasponu molitvenoga performancijskoga konteksta Ujevićev stih »i daj nam i zlo, no samo radi

---

baci / žudnja mnogom biću mladom i nevinom. Pjesmom poslužena narodna misao stilski razložno biva podržavana i narodnim izrazom: naslov *Komad kruha*; zatim *ne pita se gladan* (nar. poslovice); *zadovoljan kruhom, zeljem i oštrom vunom; kruh s vodom; kruh s vinom; svježi zaparen kruh; mlika*. Ta je pjesma još jedan između mnogih primjera čistote humanizma, prisnosti sa životom i prilog njegovoj afirmativnosti.

⁴¹ »Hrvatsko kolo«, Zagreb, 1941, knj. XXII, str. 66; SD IV, 276.

⁴² Slično zvuči obrazloženje za dodjelu Nobelove nagrade za književnost u 1980. Poljaku Czeslawu Miloszu: vrijednost je Miloszeva djela u tome što je ostvarilo komunikaciju čovjeka s Bogom (prema izvještajima našega dnevnog tiska u povodu vijesti o dodjeljivanju Nagrade). Slično zvuči i sveukupno Ujevićevo pjesništvo, koje nije samo krik, nego i svetkovina, himna životu.

---

dobra« moglo bi se umjesno povezivati s poslovičnim »nije svako zlo za zlo«, no mi to radije vežemo s podnošenjem zla na narodno strpljiv način, s metafizičkom vjerom da je to na ljudsko, u prvi mah nedokučivo dobro, kako to i pjesnikov stih izriče, premda bi se i ovdje i drugdje potvrđivanje da je Ujevićeva teologija svedena na zavičajni način provedbe moglo potkrijepiti i tematski istovjetnim narodnim poslovicama.

Ujevićev konfesionalizam i životna svakodnevnica pulsiraju na istoj razini; otuda i mogućnost govorenja drevne Zagore, u što dakako valja ubrojiti i njezin panteizam. Panteistička se komponenta relativno lako otkriva u Ujevićevu djelu, i naravno nisam prvi koji ukazuje na nju, ali radi zornosti njezina zavičajnog konteksta dostatno se poredbeno sjetiti npr. Raosovih *Prosjaka i sinova*, posebno poglavlja u kojima pop narodnjak Pavao Čikeš pomiruje službenu vjeru s naturalno-panteističkim, arhetipskim, ambijentalnim svjetonazorom i gdje mladoga kapelana i njegov vjerski obrazovni sustav adaptira argumentacijom životne svakodnevice izvornoj zavičajnoj misli;⁴³ ili se pak prisjetiti Kalebove proze s kamenjara Dalmatinske zagore, u kojoj ljudi sredine koja se tisućljećem nije bitnije mijenjala, očituju izvorne oblike umjetničke i religiozne kreacije; ili možda, čak konkretno, novele *Gost*, koja je tvorena na narodnom animizmu; kao kreativnu činu, dakako. Mnogi elementi zavičajne kulture, što znači i usmene književnosti, odnosno njihova funkcionalnost, podudarni su na više načina Raosovoj, Kalebovoj i Božićevoj prozi, koja je zapravo monografsko viđenje čovjeka i vlastita naroda, no dakako, razlika u poetici književnoga oblika uvjetovala je opseg i drugačiju primjenu pa, prirodno, valja uvažavati i individualni pristup etnokulturološkim podacima.

d.

I u svojim nestihovanim tekstovima Ujević očituje dostatno prakticiranje usmene književnosti, narodnoga jezika, vlastitu orijentaciju na etnokulturu. Kao i u poeziji, on će i u prozi potkrijepiti pokoju svoju misao ponekim segmentom epskoga pjevanja; ili će pak raspravljati o usmenoj književnosti i znanosti o njoj. Tako, pišući negativno o *Dugovima*, drami u tri čina, Bože Lovrića, zamjera njemu i svima drugima koji lik Marka Kraljevića zlorabe u nacionalističke svrhe, što je inače bila redovita praksa prve polovice našega stoljeća.⁴⁴ Pišući pak

⁴³ Ivan Raos, *Prosjaci i sinovi*, Zagreb, 1971. Isp. poglavlja od *Ako nam oduzmeš maštu čime ćeš nas zaodjenuti*, str. 73, do *Uino je nedužno, a kriv otaca u nebo vapiti* na str. 172.

⁴⁴ *Dugovi*, »Savremenik«, VIII, Zagreb, 1913, br. 4, str. 261—262; SD VII, 93—94.

o Muši Cazimu Čatiću,⁴⁵ pozivat će se na bosansku sevdalinku i neke osobine Marka Kraljevića, a govoreći o Luki Botiću, ističe kako su pismeni ljudi, pa i književnici, iz Dalmacije odnosno Dubrovnika, još prije Vuka prispijevali u Hercegovinu i »proučavali čišći narodni jezik«, ujedno im spočitavajući zbog manjkava ili površna zanimanja za narodni život, običaje i kulturu uopće. Na istomu mjestu⁴⁶ Ujević još jednom suprotstavlja starija hrvatska razdoblja Vukovu bilježenju narodne poezije i Vukovu leksikografskom radu: »Gramatičara i leksikografa dalo je staro primorje pet ili šest prije Vuka i Daničića (kao: Mikalja, Della Bella, Vitezović, Stulli, Voltiggi, Kašić, Appendini, svi još nedovoljno proučeni, neki poznavajući i po više jezika). I narodna pjesma živi u staroj Dalmaciji, premda često premazana, pod humanističkom prevlakom. Već u jednom od najstarijih zbornika (*Zbornik Nikše Ranjine*, 1507, op. J. K.), punom stihova Držića i Menčetića, nalazi se nekoliko narodnih pjesama, premda su zabilježene kao 'pjesme na narodnu'; što znači možda baš to: ne imitaciju, nego kako ih narod pjeva i čemu odgovara njihova metrika.«⁴⁷ Osvrćući se na Botičevo djelo, Ujević interpretira njegovo interferiranje s usmenom književnošću i narodnom kulturom, asocirajući pritom i neka strana djela i povezujući ih etnokulturološki s našim ambijentom i usmenom književnošću. Što rekoh da Ujević poneku svoju misao potkrijepi kojim općim mjestom epskoga pjevanja, sada dodajem da je to osobito u vezi s likom Marka Kraljevića kao najprisutnijega u komunikaciji usmene književnosti s onodobnim percipijentom; navodim dva-tri takva primjera: pišući o psihologiji maškara,⁴⁸ Ujević se služi ovakvom poredbom: »... a nekoliko hrabrih vitezova pojahali su takve konje da Kraljević Marko ne bi imao petlje ni da im pogleda u oči«; popularnost epskih likova ostvarena općom popularnošću epske poezije uvjetuje da oni postanu pisani izraz i drugdje: pišući o zločinima čikaškoga podzemlja, za Al Caponea Ujević veli da je popularniji od Marka i Miloša;⁴⁹ sustavom odgovajno-obrazovnim, i drugima, usmena književnost dopire do urbane

⁴⁵ *Musa Cazim Čatić*, »Novi behar«, X, Sarajevo, 1936, br. 1—3, str. 8—13; br. 4—5, str. 46—50; *SD VII*, 203—224.

⁴⁶ *Dalmatinski pjesnik u Sarajevu; »Dilber Hasan« i književni počeci Luke Botića*, »Narodno jedinstvo«, XX, Sarajevo, 1937, br. 35, str. 4—5; *SD VII*, 228—234.

⁴⁷ Navedeno prema *SD VII*, str. 229.

⁴⁸ *Maškare: Psihologija poklada*, »Jadranska pošta«, VI, Split, 1930, br. 46, str. 2; *SD XII*, 115—117. Sadržaj članka idejno je podudaran s već spominjanom pjesmom *Hoja, Lero, Dolerija*. Slijedeći uvodnu misao »Ima ljudi koji su prodali svoju dušu za jednu masku, i njima je dobro«, služi se stilskim i misaonim postupcima usmenoga kazivanja: »A mislio sam još: do vruga, ako duša ide na pazar, zašto ne za čemer blaga no za jednu prokletu — masku? Jer tih maska ima izvjesno i suviše raspoloživih. Pa sa ovako uvježbanim umjetnicima, prošla bi mladića i volja za ašikovanje.« Takvi postupci nisu rijetki u Ujevićevoj proznoj stilu.

⁴⁹ *Peč u Prekomorju; Bombe Chicaga i zvijezde Hollywooda*, »Jadranska pošta«, VI, Split, 1930, br. 140, str. 6—7; br. 142, str. 6—7; *SD XII*, 271—282.

sredine i odrazuje se kao kolokvijalni izraz, frazeologizam, pa se onda tako i primjenjuje u pisanom stvaralaštvu, kako već vidjesmo u gornjim primjerima, a neće izostati ni u Ujevićevoj korespondenciji: »Ja mogu imati nešto u sebi od nesrpskoga slovenskoga Juga, no kakovom logikom iz toga slijedi da sam ja Petrica Kerempuh plus Nasradin-hodža plus Baja Ganja (pa, hvala Bogu, sve, samo ne Marko i Miloš) ...?«⁵⁰ Ili: »Dosada me pogađa kao najteže umno, a pogotovo pjesničko stanje; zbog nje bih se, a ne kao Marko zbog inata, odrekao i velikana.«⁵¹ Odlike epskoga lika, Marka Kraljevića, frazeološki će doći do izražaja i u političkom članku pisanom francuskim jezikom *Le martyre de la Serbie et l'idée yougoslave*.⁵²

Ujević je rado, narodski svakodnevno, razmišljao o užem zavičaju, mjestima, ljudima, pojavama. Iz sarajevske je zaostavštine feljton *Burgije ispod Biokova*, u kojemu Ujević etnokulturološki kaže: »U ovoj krajini, sve do Graca, Vrgorca, Krivodola, Zadvarja i Omiša odvajkada gospodarili su fratri, pošto su omiški gusari i Neretljani izumrlili i bili istrijebljeni.« — da bi zatim ponovno preko Marka Kraljevića ocrtao sudbinu ljudi toga kraja, sudbinu koju će naknadno Raos u *Prosjacima i sinovima* epski i tragigroteskno razraditi. Veli Ujević u svom nedorađenom, nedorečenom i na više mjesta nejasnom članku:⁵³

*»Rodi majka kraljevića Marka
na Lovreću pored Imotskoga*

citiraju učeni i dokumentarni pisci, dok neuki narod još i danas pjeva uz gusle tekstualno:

*Hrani majka kraljevića Marka
u Lovreću ispod ogranaka.*⁵⁴

Ovaj Marko je veći od drugih, također apokrif, a Markovi rođaci Mrnjavčevići silaze zimom na torbarenje i prošnju do Makarske, a u svako doba godine ih srećete u Beču, Pragu, Budimpešti i Krakovu gdje — prodaju galanterijske proizvode.« Ono što je još jasno u inače nejasnom članku jest da Ujević časka donekle groteskno i o pojedinim više ili manje poznatim ljudima, fratrima i hajducima, o djelima Đure

⁵⁰ Usp. imena i kontekst članka iz bilješke 44. — Iz pisma Svetislavu B. Cvijanoviću, Zagreb, 12. 5. 1926; *SD XIV*, 276—280.

⁵¹ Iz pisma Branimiru Livadiću, Sarajevo, 30. 10. 1933; *SD XIV*, str. 355—356.

⁵² Članak je pisan 1916. u Parizu, a za *SD XVI*, 302—338. pretiskan je iz *Zbornika istorije književnosti*, Odeljenje literature i jezika, knjiga I. Srpska akademija nauka, Beograd, 1960, str. 177—200.

⁵³ *SD XVI*, 558—560; tu je i prvi put objavljen.

⁵⁴ Taj sam stih čuo: »u Lovreću ispod Opanaka«, kako se naziva jedan lovrečki zaselak. Nisam provjeravao nije li priređivač možda pogrešno dešifrirao to mjesto u djelomično nečitkom autografu, koji se čuva u arhivu Instituta za književnost JAZU.

Vilovića, koga nazivlje, podrugljivo narodski, »raspopom i svrziman-tijom«; govori o narodnim duhovnim uzorima: Kačiću Miošiću i don Mihovilu Pavlinoviću; izriče i sud o Kačićevu značenju. O Kačiću govori relativno često i drugdje, te analizira njegov odnos i odnos drugih pisaca prema usmenomu stvaralaštvu; govori o narodnim pričanjima, obredima, običajima, kako je to npr. u tekstu u kojemu je riječ o omiljelom, popularnom narodnom štivu, legendi *Miljenko i Dobrila*.⁵⁵ Epska je pjesma, pa i usmena književnost inače, dala osobit prilog Ujevićevim člancima i esejima o politici, osobito njegove prvotne faze, pa se dađu povezati s već spomenutom pjesmom *Prošla propadanja*; ilustrativni su npr. tekstovi *Ispunjeni zavjet*⁵⁶ i *Božanski lagum*.⁵⁷ O Vukovu radu, a posebno o značenju toga rada za hrvatsku književnost i jezik Ujević nije imao osobito povoljno mišljenje, što smo donekle već vidjeli. Podjednako se ono odnosi na Vukov rad na jeziku, na etnologiji i na književnosti, a može se svesti na misli iz citata što ga donosim: »Potaknut Vukom, jedan dio ondašnjega naraštaja hrli u Srbiju kao kopači zlata u Eldorado. Vuk se smatra preporoditeljem književnosti, te su mu historici iznajmili veće mjesto nego, recimo, Nijemci filološkoj braći Grimm. Vuk ima jedan nedostatak: sam nije bio stvaralac. U svojim jezičnim nastojanjima dobio je pomoći učenih Slovenceva. Nije Vuk prvi otkrio, kako se obično govori, narodne pjesme za koje je već znao Hvaranin Hektorović i mnogi drugi. Narodni život opisali su prije njega opat Fortis i Ivan Lovrić, a o običajima Morlaka izašlo je već u 18. vijeku i na francuskom jeziku ilustrovanih djela koja se gospoda bibliografi nisu potrudili zapisati. Ona postoje, jer smo takvo jedno djelo u dvije sveske pronašli kod jednog antikvara na Voltaireovom keju. Kao pisac rječnika, Vuk ima pred sobom Šibenčanina Vrančića (1595), Stullija i Voltiggija, ljude koje mi preskačemo, a koji su već u davno vrijeme raspolagali silnom erudicijom i marom. Misao o jezičnom jedinstvu već je iznio u šesnaestom stoljeću u Rimu jedan bosanski jezuita, Bartolomej Kašić; a zar konačno cijela dubrovačka književnost nije bila, prije Vuka, pisana na dobrom narodnom jeziku? I da li je Vukov autoritet bio od pomoći da se napiše kakav novi *Osman* ili *Suze*? Vukovo *govedarstvo* bilo je početak kvarenja ukusa koje je dovelo dotle da se proizvodi drevne Dalmacije smatraju kao arhaični, beživotni, diletantski, čak i antirasni, antinacionalni; a ujedno se transponovano vukovstvo nalazi i u dnu mnogih savremenih

⁵⁵ *Miljenko i Dobrila*; *Novo izdanje Jadranske pošte*, »Jadranska pošta«, VI, Split, 1930, br. 35, str. 2—3; *SD VII*, 125—127. Tako Ujević npr. navodi da je legenda nadahnula Matiju Bana »na dvije tragedije u junačkom desetercu: *Miljenko i Dobrila*, te *Smrt kneza Radoslava*«; govori o Kazotiju, »koji pjesnički dodiruje folklor i etnografiju«, o Kazotijevu prevodiocu profesoru Ivačiću, »koji i sam revno sabire trogirске legende i uspomene«; spominje Kačićev zapis pjesme o Vladimiru i Kosari.

⁵⁶ »Bosanska vila«, *XXVIII*, Sarajevo, 1913, br. 1, str. 1—3; *SD X*, 92—96.

⁵⁷ »Naprednjak«, III, Šibenik, 1913, br. 5, str. 1—2; *SD X*, 97—101.

zabluda ukusa, kada se dotjeranu umjetnost žigoše kao aristokratsku i zapadnu. Vukovo načelo »piši kako govoriš« dalo bi podrazumijevati da Nijemci, Francuzi, Englezi, Talijani drugačije pišu nego govore, što međutim nije istina. Samo pretjeranci fonetike mogu da misle da za svaki glas potrebuje naročito slovo.«⁶⁸ Ujević nije ni prvi ni zadnji koji iznosi te i slične činjenice što se odnose na hrvatsko jezikoslovlje, književnost i zanimanje za narodni život prije 19. stoljeća. S današnjega stanja znanosti one bivaju daleko cjelovitije i istom se, zbog depolitizacije znanosti i demitologizacije Vukovih ideja, u naše dane uvažavaju a da istodobno osnovna vrijednost Vukova djela ne biva narušenom.

e.

A za kraj, na razini zaključka, tek kraća napomena!

Svrha mi je bila provjereno iznijeti eventualni Ujevićev susret s usmenom književnošću i narodnom kulturom inače; drugih namjera nisam imao. Valja mi kazati da sam se prvotno opirao takvu poslu jer sam se bojao, doduše uvažavajući odgovaranje drugih, da bi to mogao biti uzaludan napor; valjda stoga što se Ujevića pogotovu sagledavalo primarno u europskom kontekstu. Konačno sam smatrao da bi i negativan rezultat bio uporabljiv rezultat. Ispao je pozitivnim, i globalno je predodčen u cijelosti.

---

⁶⁸ *Luka Botić (1830—1863)*, »Jadranska pošta«, VI, Split, 1930, br. 116, str. 6—7; *SD VII*, 155—160.